

УДК 657:006.032

ОБҐРУНТУВАННЯ ПЕРЕДУМОВ ТА НЕОБХІДНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ В ОБЛІКУ ОЦІНКИ ЗА СПРАВЕДЛИВОЮ ВАРТІСТЮ

*О. Кундря-Висоцька, к.е.н.
Львівський інститут банківської справи
університету банківської справи НБУ*

Ключові слова: оцінка, справедлива вартість, бухгалтерський облік, фінансова звітність.

Доведено, що оцінка за справедливою вартістю – абсолютно необхідний та обґрунтований метод виміру, який забезпечує достовірну оцінку діяльності підприємства, раціональну організацію та методику бухгалтерського обліку, формування фінансової звітності.

Постановка проблеми. Оцінка є однією з найважливіших і водночас найскладніших проблем бухгалтерського обліку в ринковій економіці на відміну від планової, за якої методи оцінки були директивними, встановлювалися централізовано. Відповідно, у практиці склалися досить спрощені погляди щодо оцінки. У більшості підручників з теорії бухгалтерського обліку зазначено, що оцінка і калькуляція є способом вартісного вимірювання об'єктів бухгалтерського обліку. При цьому суть і значення оцінки як важливого методичного інструмента не розглядають. Необхідність проведення ринкових оцінок несправедливо ігнорували. З часів становлення радянської влади за основу був прийнятий метод оцінки за собівартістю, запропонований Рудановським, що «дожив» до сучасних економічних реформ.

Вперше про можливість використання в Україні різних методів оцінки майна вказано в ст. 20 Закону України «Про приватизацію майна державних підприємств» (4.03.1992 р.), а саме: «Визначення початкової ціни об'єкта приватизації або розміру статутного фонду господарського товариства, що створюється на основі державного підприємства, здійснюється, виходячи з оцінки у відновній вартості основних фондів за вирахуванням їх зносу, фактичної вартості оборотних фондів та врахування дебіторської та кредиторської заборгованості відповідно до методики, що затверджується Кабінетом Міністрів України. У випадках, передбачених Державною та місцевими програмами приватизації, початкову ціну майна державного підприємства може бути змінено з урахуванням потенційної прибутковості [1, с. 5].

Таким чином, проблема оцінки в історичному аспекті та в умовах сьогодення є актуальною, такою, що потребує обґрунтування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема ролі, значення, сучасних підходів у методиці оцінки є актуальною для досліджень великої кількості як відомих учених у галузі обліку, таких як В.Швець, С.Голов,

Л.Ловінська, М.Пушкар, Є.Мних, Л.Кіндрацька, Ф.Бутинець, В.Палій, так і низки молодих учених. Проте сьогодні наукова полеміка стосовно окреслення чітких методологій оцінки не набула якісного завершення. Саме тому необхідними є дослідження оцінки як методичного інструмента функціонування не лише облікової системи, а й бізнесу. Вагомого значення набуває проблема застосування справедливої вартості.

Постановка завдання. Мета нашого дослідження – довести, що оцінка за справедливою вартістю – абсолютно необхідний та обґрунтований метод виміру, що забезпечує достовірну оцінку діяльності підприємства та раціональну організацію й ведення її обліку.

Виклад основного матеріалу. Стандарти бухгалтерського обліку, які застосовують в Україні, базуються на нормах, встановлених міжнародними стандартами бухгалтерського обліку. Однією з вимог цих стандартів є положення про оцінку більшості статей балансу та звіту про фінансові результати (починаючи з січня 2009 року) за вартістю, яка якнайточніше відображає вартість майбутніх економічних вигод, які будуть отримані (стосовно активів) або будуть зменшені (стосовно зобов'язань). У стандартах така вартість названа «справедливою» і за розміром, як правило, суттєво різниться від вартості придбання активу або виконання зобов'язання згідно з договірними умовами – історичної вартості. Однією з основних вад історичного виміру вартості є те, що зафіксовані ціни не відповідають існуючій дійсності та сумі доходів/витрат за операціями у майбутньому.

Застосування інших методів виміру, крім історичного, також пов'язане з тим, що сучасний бухгалтерський облік все менше виконує лише функцію фіксації фактів. І сама фінансова звітність все більше є не стільки звітом про результативність та ефективність керівництва компанією, скільки базою, на підставі якої приймають рішення про майбутні дії щодо певної компанії:

- щодо інвестування у нові проекти, у розширення послуг, збільшення або модернізацію існуючих виробничих потужностей;
- щодо доцільності та прийнятності (стосовно строків надання і повернення, вартості користування) певного виду додаткового фінансування поточних і перспективних проектів;
- щодо перспектив об'єднання, поглинання та інших форм об'єднання.

Основною ознакою перелічених потреб є те, що вони спрямовані на майбутнє, через що існуюча історична інформація потребуватиме значної кількості зусиль і витрат на її коригування для приведення до виміру, який відповідатиме справедливій вартості всіх активів, зобов'язань та елементів капіталу, які є у розпорядженні компанії на певну дату та підлягають виконанню на конкретні дати у майбутньому.

Уникненням додаткового навантаження щодо визначення відмінностей у вимірах активів, зобов'язань та елементів капіталу, а також прискоренням отримання результатів, на підставі аналізу яких можна було б прийняти певне рішення, зумовлена поява вимог (норм) щодо ведення обліку за вартістю, яка є

відмінною від історичної і, передусім, максимально точно відповідає вартості певного елемента на той період часу, якого він стосується (поточній справедливій вартості для поточних активів та зобов'язань, теперішній вартості – для довгострокових об'єктів обліку).

Справедлива вартість – поняття, визначене в Міжнародних стандартах фінансової звітності як грошова сума, за яку можна було б обміняти актив або погасити зобов'язання в комерційній операції між добре поінформованими зацікавленими сторонами [2, с. 876].

Слід зазначити, що, незважаючи на домінування історичної вартості в оцінці, за останні десятиріччя, спостерігаємо глобальну тенденцію розвитку фінансової звітності та поступовий перехід до оцінки її статей за справедливою вартістю. Зокрема у 1993 р. Рада зі стандартів фінансового обліку США видала стандарт, яким запровадила оцінку окремих видів фінансових інструментів за справедливою вартістю замість нижчої оцінки за собівартістю чи ринковою вартістю. У 1998 р. аналогічний підхід було запроваджено в МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка», у якому передбачено використання справедливої вартості в обліку всіх фінансових інструментів за винятком дебіторської заборгованості, позик, а також тих фінансових інструментів, справедливу вартість яких визначити неможливо. Пізніше оцінку за справедливою вартістю було поширено на нефінансові активи, зокрема інвестиційну нерухомість, біологічні активи тощо.

Слід зазначити, що справедлива вартість характеризує не час операції обміну, а її умови. Виходячи з визначення, справедлива вартість передбачає наявність таких умов, як *незалежність, обізнаність та зацікавленість сторін*. На рисунку показано умови для визначення справедливої вартості.

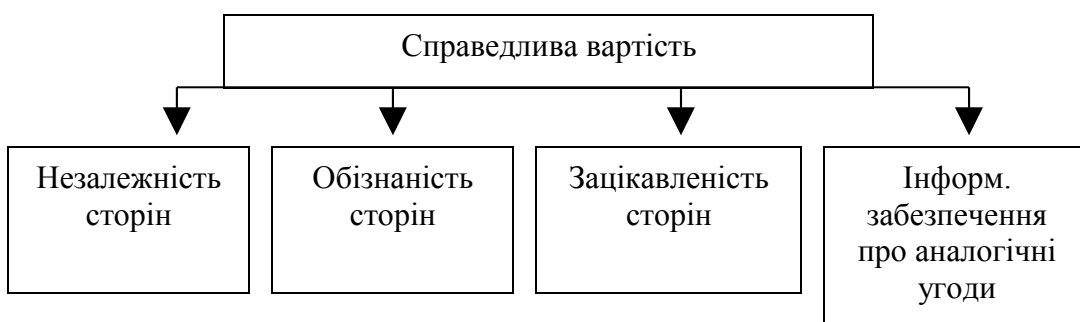

Рис. Умови визначення справедливої вартості.

Незалежність означає, що сторони не є зв'язаними, оскільки в операціях між зв'язаними сторонами ціни можуть різнитися від ринкових.

Обізнаність сторін передбачає, що сторони володіють інформацією щодо ринкової ситуації. Зацікавленість означає, що обидві сторони не змушені

здійснювати операцію під впливом обставин (наприклад, у разі необхідності термінового продажу майна). Отже, справедлива вартість може бути як первісною, так і поточною оцінкою елементів фінансової звітності.

Згідно з МСБО 18 «Дохід» дохід слід оцінювати за справедливою вартістю компенсації, яка була отримана або підлягає отриманню. За таких умов суму доходу за результатами операції, як правило, визначають угодою між суб'єктом господарювання та покупцем або користувачем активу. У більшості випадків компенсацію надають у грошовій формі або у формі еквівалентів грошових коштів, а дохід виражають у тій сумі грошових коштів або їх еквівалентів, які були отримані або підлягають отриманню. Проте в разі відтермінування надходження грошових коштів або їх еквівалентів справедлива вартість компенсації може бути нижчою від номінальної суми грошових коштів, яка була чи буде отримана. Наприклад, суб'єкт господарювання може надати безвідсотковий кредит покупцеві або прийняти від покупця у вигляді компенсації за продаж товарів вексель, ставка відсотка якого буде нижчою за ринкову. Коли домовленість фактично є фінансовою операцією, справедливу вартість компенсації визначають дисконтуванням усіх майбутніх надходжень із використанням умовної ставки відсотка. Умовна ставка відсотка буде найточніше визначена з двох наведених нижче ставок:

- а) до чинної ставки на подібний інструмент емітента з подібною кредитною ставкою, або
- б) ставки відсотка, яка дисконтує номінальну суму компенсації інструмента до поточної грошової ціни продажу товарів чи надання послуг.

Різницю між справедливою вартістю та номінальною сумою компенсації визнають як дохід від відсотка. Якщо товар або послуги обмінюють чи вони підлягають обміну на товари або послуги, які є подібними за характером та вартістю, обмін не розглядають як операцію, що генерує дохід. Це часто відбувається з такими товарами, як олія або молоко, коли постачальники обмінюються запасами в різних регіонах для вчасного задоволення попиту в певній місцевості. Якщо товари продають або надають в обмін на неподібні товари чи послуги, обмін розглядають як операцію, яка генерує дохід. Дохід оцінюють за справедливою вартістю отриманих товарів або послуг, скоригованих на суму будь-яких переданих грошових коштів або їх еквівалентів. Якщо неможливо достовірно оцінити справедливу вартість отриманих товарів або послуг, дохід оцінюють за справедливою вартістю переданих товарів або послуг, скоригованою на суму будь-яких переданих грошових коштів або їх еквівалентів.

З цього випливає, з одного боку, що первісною оцінкою дебіторської заборгованості покупців є справедлива вартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг), визначена в угоді між продавцем і покупцем. Це спростовує тезу про те, що справедлива вартість має умовний характер.

З іншого боку, справедлива вартість, звичайно, є основою первісної вартості придбаних підприємством активів, оскільки сума, сплачена (або така, що підлягає сплаті) покупцем, є основним компонентом фактичної собівартості придбаного активу.

Найкращим свідченням справедливої вартості зазвичай є ціни активного ринку на подібну нерухомість у тій самій місцевості та в подібному стані за подібних умов угод про оренду або інших контрактів. МСБО 40 «Інвестиційна нерухомість» заохочує (але не вимагає) підприємство визначати справедливую вартість інвестиційної нерухомості через здійснення оцінки незалежним оцінювачем, який є визнаним фахівцем відповідної кваліфікації та який мав нещодавній досвід в оцінюванні інвестиційної нерухомості, яка розміщена в подібній місцевості й належить до подібної категорії.

У разі відсутності поточних цін на активному ринку підприємству слід розглядати:

- поточні ціни на активному ринку на нерухомість різного характеру, стану, місцезнаходження (або ту, що перебуває в різних орендних та інших контрактних умовах), скоригованих для відображення цих різниць;
- недавні ціни на менш активному ринку, скориговані для відображення змін економічних умов з дати операції, що здійснювалися за такими цінами;
- прогнози дискontованого грошового потоку, які ґрунтуються на достовірних попередніх оцінках майбутніх грошових потоків і підтримуються умовами існуючої угоди про оренду та інших контрактів, і (якщо можливо) зовнішніми свідченнями, такими як поточні орендні платежі за подібною нерухомістю, яка перебуває в тій самій місцевості і в такому самому стані із застосуванням ставок дискontу, які відображають поточні ринкові оцінки невизначеності щодо розміру і часу грошових потоків.

Таким чином, перевагою справедливої оцінки є те, що її використання створює умови для об'єктивного оцінювання майбутніх грошових потоків, забезпечення порівнянності активів, придбаних у різний час. У свою чергу, це сприяє ефективному менеджменту та об'єктивній оцінці його результатів. З цього приводу в МСБО 32 зазначено: «Справедлива вартість забезпечує нейтральну основу для оцінки дій управлінського персоналу, вказуючи на результат його рішень придбати фінансові активи, а також понести, зберегти або погасити фінансові зобов'язання. Якщо суб'єкт господарювання не оцінює актив або фінансове зобов'язання в балансі за справедливою вартістю, він надає інформацію про справедливую вартість шляхом розкриття додаткової інформації» [3, с.77]. Безумовно, такі якісні характеристики оцінки за справедливою вартістю лише підкреслюють необхідність використання такої оцінки. Проте слабкою стороною справедливої оцінки є її умовний характер, адже її визначають не за реальною господарською операцією, вона не підтверджена документально [4, с. 91]. Окрім того, вона певною мірою «сприяє» порушенню принципу обачності, дотримання якого вимагає при складанні звітності мінімізувати невизначеність показників. Така полеміка сьогодні є актуальною. У світлі світової фінансової кризи аналітики трактують справедливую вартість однією з причин, що спровокували кризу.

Проте АССА (Асоціація присяжних сертифікованих бухгалтерів) стверджує, що Рада з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (IASB –

незалежна організація, що встановлює міжнародні стандарти обліку) має скористатися непевною ситуацією у фінансовій сфері і впровадити остаточну концептуальну базу фінансової звітності, в якій «справедлива вартість» займала б важливе місце.

Президент АССА Річард Еткін-Девіс зазначив, що АССА підтримує концепцію справедливої вартості і не вважає, що вона могла якимось чином спричинити кредитну кризу. Той факт, що справедлива вартість є єдиним реальним методом обліку похідних фінансових інструментів (деривативів) і дозволяє відобразити їх у балансовому звіті, є достатнім доказом її цінності.

Внаслідок кризи стала очевидною нагальна необхідність прояснити, що фінансова звітність може, а що не може дати різним зацікавленим сторонам у плані реалізації їх реалістичних очікувань. Але Рада (IASB) ніколи не має бути поставлена у ситуацію, коли доводиться відмовлятися від належних процедур внаслідок політичного тиску» [5]. У звіті зазначено, що глобальна фінансова криза ставить багато питань, але будь-яке розмивання поняття справедливої вартості загрожуватиме зривом методології Міжнародних стандартів фінансової звітності (МФСЗ - IFRS) і стандартів обліку США (US GAAP). Міжнародні стандарти, що надають інвесторам змогу легко зіставляти, порівнювати ринки, відіграватимуть ще важливішу роль під час відродження світової економіки.

Висновки. Отож, облік за справедливою вартістю має низку істотних переваг, однак існуючі неліквідні ринки виявили проблеми віднесення достовірної вартості до фінансових інструментів та деривативів. З цієї причини МФСЗ мають, як і раніше, охоплювати різноманітні принципи визначення затрат та оцінки поточної вартості. Загалом зараз АССА не вбачає причин для розширення використання справедливої вартості в стандартах бухгалтерського обліку, особливо в тих сферах, де ринки відсутні.

Первісна вартість також може бути показана у фінансовій звітності, якщо використовують справедливую вартість, щоб користувачі могли самі приймати рішення щодо зазначеної вартості активів.

Фінансова звітність призначена для інформування зацікавлених осіб про стан справ компанії, а не для того, щоб надавати регулювальним (зацікавленим) органам інструмент фінансової стабільності.

Система обліку за справедливою вартістю передбачає, що суб'єкти підприємництва вказують свої фінансові інструменти за ринковою вартістю, і, як наслідок – продукують достовірну інформацію. Таким чином, переваги обліку за справедливою вартістю очевидні: прозоріший; зрозумілий для зацікавлених осіб; належний облік похідних інструментів (деривативів); надає додаткову інформацію; фінансова звітність менше залежить від «управління доходами».

Методика бухгалтерського обліку має бути організована як система, що дозволяє зафіксувати й відтворити необхідний справедливий вимір фінансового стану, результатів діяльності та спроможності суб'єкта підприємництва генерувати грошові кошти, завдяки яким збільшується його вартість.

Бібліографічний список

1. Про приватизацію майна державних підприємств : Закон України // Голос України. – 1992. – 6 трав.
2. Міжнародні стандарти фінансової звітності 2004 : пер. з англ. / за ред. С. Ф. Голова. – К. : Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України, 2005. – Ч.1. – 1304 с.
3. Міжнародні стандарти фінансової звітності 2004 : пер. з англ. / за ред. С. Ф. Голова. – К. : Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України, 2005. – Ч. 2. – 77 с.
4. Ловінська Л. Г. Оцінка в бухгалтерському обліку : монографія / Л. Г. Ловінська. – К. : КНЕУ.
5. www.accaglobal.com/pubs/publicinterest/activities/library/financial_reporting/other/PAMR-PP-FV.pdf.
6. Кіндрацька Л. М. Фундаментальна облікова модель у загальному контексті облікової політики комерційного банку / Л. М. Кіндрацька // Вчені записки : наук. зб. – Вип. 2. – К. : КНЕУ, 1999. – С. 103.

Кундря-Высоцкая О. Обоснование предпосылок и необходимости использования в учете оценки по справедливой стоимости

В статье доказано, что оценка по справедливой стоимости – абсолютно необходимый и обоснованный метод измерения, который обеспечивает достоверную оценку деятельности предприятия, рациональную организацию и методику бухгалтерского учета, формирования финансовой отчетности.

Ключевые слова: оценка, справедливая стоимость, бухгалтерский учет, финансовая отчетность.

Kundrya-Vysotska O. A ground of pre-conditions and necessity of the use is in the account of estimation on a fair value

It is proved in the article, that estimation on a fair value – absolutely necessary and обоснованный method of measuring, which provides the reliable estimation of activity of enterprise, rational organization and method of record-keeping, forming of the financial reporting.

Key words: estimation, fair value, record-keeping, financial reporting.